

חנוכה:בין הפרטיקולרי לאוניברסלי-ספורו של שלמה המלך

שי פינקלשטיין

רב קהילת ניצנים

שמואל ב פרק יב פסוק כד
וַיִּנָּחֵם דָּוִד אֶת בֵּית־שֹׁבַע אֲשֶׁתוֹ וַיָּבֹא אֵלֶיהָ וַיִּשְׁכַּב עִמָּהּ וַתֵּלֶד בֶּן וַיִּקְרָא וַתִּקְרָא אֶת־שְׁמוֹ שְׁלֹמֹה וַיִּקְּן אֹהֶבֹוּ:

רד"ק שמואל ב פרק יב פסוק כד (ר') דוד קמחי נולד בנרבוניה שבפרובנס סמוך לשנת ד"א תתק"כ [1160], ונפטר שם בשנת תתקצ"ה [1235]
ויבא אליה וישכב עמה -, ובדרש ויבא אליה בא אליה בטענה כי היתה נמנע' מלהזקק לו אמרה לו הילד מת מפני העון אפי' יהיה לי בן של קיימא ממך יבזו אחיו אותו מפני שבאתי אליך בעון מתחילה אמר לה דוד האל מחל לי העון והבן הראשון שיהיה לי ממך ימלוך אחרי כי כן שלח לי האל על יד הנביא ונשבע לה וזהו שאמרה לו בת שבע הלא אתה אדוני המלך נשבעת לאמתך כי שלמה בנך ימלך אחרי:
ויקרא את שמו שלמה - כן כתיב וקרי ותקרא הכתוב אומר כי הקדוש ברוך הוא קרא אותו שלמה כמו שאמר בדברי הימים שאמר עליו דוד ויהי עלי דבר ה' וגו' כי שלמה יהיה שמו ושלוש ושקט אתן על ישראל בימיו לפיכך אמר וה' אהבו כמו שאמר הוא יהיה לי לבן ואני אהיה לו לאב וקרי ותקרא בת שבע קראה שמו שלמה כמו שאמר לה דוד בשם הנביא וטעם וישלח ביד נתן הנביא למעלה ממנו למה קראה שמו שלמה כי כן שלח האל ביד הנביא וכמו וי"ו וישלח זו הן אתה קצפת ונחטא למה קצפת בעבור כי חטאנו ומה שאמר ויקרא את שמו ידידיה דוד קרא שמו ידידיה מעצמו לפי שאמר לו הנביא כי ה' אהבו:

רלב"ג שמואל ב פרק יב פסוק כה
הרלב"ג (ר' לוי בן גרשום) נולד בשנת ה"א מ"ח [1288] בפרובנס,
והנה לולי מהר דוד הנה היתה לו בת שבע לאשה אחר שאנחנו רואים שכבר רצה הש"י שתהיה ממנה הממלכה אשר נשבע השם שתהיה לדוד ולזה אמרו רז"ל ראויה היתה בת שבע לדוד אלא שאכלה פגה:

שמואל ב פרק יב
(כה) וַיִּשְׁלַח בְּיַד נָתָן הַנָּבִיא וַיִּקְרָא אֶת־שְׁמוֹ יְדִידְיָהּ בְּעֶבֶר יִקְוֹק

מצודת דוד שמואל ב פרק יב פסוק כה
(כה) וישלח - אבל ה' שלח ביד נתן ויקרא את שמו ידידיה בעבור ה' ור"ל מה שקראה היא שמו בעבור אהבת ה' וה' אהבו קרא הוא שמו בעבור אהבת ה' ידידיה:

ספרי דברים פרשת וזאת הברכה פיסקא שנב ד"ה (יב) לבנימן
(יב) לבנימן אמר ידידי ה', חביב בנימן שנקרא ידיד למקום שהרבה אוהבים למלך וחביב מכולם מי שהמלך אוהבו. ששה הם נקראו ידידים הקדוש ברוך הוא נקרא ידיד שנאמר +ישעיה ה א+

אשירה נא לידידי. אברהם נקרא ידיד שנאמר +ירמיה יא טו+ מה לידידי בביתי בנימן נקרא ידיד שנאמר לבנימן אמר ידיד ה' שלמה נקרא ידיד שנאמר +ש"ב יב כה+ וישלח ביד נתן הנביא ויקרא את שמו ידידיה ישראל נקראו ידידים שנאמר +ירמיה יב ז+ נתתי את ידידות נפשי בית המקדש נקרא ידיד שנאמר +תהלים פד ב+ מה ידידות משכנותיך יבוא ידיד בן ידיד ויבנה בית ידיד לידיד יבואו ישראל שנקראו ידידים בני אברהם שנקרא ידיד ויבנו בית המקדש שנקרא ידיד בחלק בנימן שנקרא ידיד להקדוש ברוך הוא שנקרא ידיד.

ר' צדוק הכהן מלובלין - פרי צדיק דברים שמיני עצרת אות [לח]
מה שאומרים בשם הרב הקדוש מפשיסחא זצלה"ה שיום שמיני עצרת הוא אושפיזא דשלמה והיינו כי כל שבעת ימי החג היה על ידי מעשה המצוות ותפילה וצעקה וביחוד ביום השביעי של חג שהוא אושפיזא דדוד שהוא עצם בחינת תפילה כמו שנאמר (תהלים ק"ט, ד') ואני תפילה. אבל ביום שמיני עצרת באים לשלימות המכוון שנכנסים הדברי תורה בלב כדאיתא בתיקונים (תיקון י"ג) דבהאי יומא נביעא דאורייתא ואז איננו צריכים לשום פעולה כמו שנאמר בשיר המעלות לשלמה אם ה' לא יבנה בית שוא עמלו בוניו בו (תהלים קכ"ז, א') מפני שזהו עצם בחינת שלמה המלך ע"ה שכל הפעולות וכל העובדות של האדם להכניס אל הקדושה לא יועילו רק בעת שה' יתברך מופיע הדברי תורה בפנימיות הלב ואז אין צריך לעשות התפעלות ועל זה גמר אומר (פסוק ב') שוא לכם משכימי קום וגו' כן יתן לידידו שנה והיינו מי שהוא נקשר בפנימיות לבו בה' יתברך ונקרא ידידו כמו שנאמר בשלמה (שמואל - ב י"ב, כ"ה) ויקרא שמו ידידיה וה' אהבו הוא איננו צריך לשום עובדא כי גם בעת השינה הוא נקשר בו יתברך וכמו שנאמר (מלכים - א ג', ה') בגבעון נראה ה' אל שלמה בחלום הלילה ויאמר שאל מה אתן לך. אמנם עם כל זה נצרך על כל פנים בחינת קריאה ותפילה רק שמיד נענה וכמו שנאמר (תהלים קמ"ה, י"ח) קרוב ה' לכל קוראיו לכל אשר יקראהו באמת ואין אמת אלא תורה (ברכות ה' ב) ולזה אנו מתחילין בהקפות אנא ה' הושיעה נא ומיד אומרים בוחן לבבות הצליחה נא גואל חזק עננו כי ה' יתברך הוא בוחן פנימיות הלב הנקשר בו יתברך ועל ידי זה הוא נעשה גואל חזק לענות אותנו ביום קראנו:

מלכים א פרק ב

(א) ויקרבו ימִי־דָד לְמוֹת וַיֵּצֵאוּ אֶת־שְׁלֹמֹה בְּנוֹ לֵאמֹר:
(ב) אֲנִכִּי הֵלֶךְ בְּדֶרֶךְ כָּל־הָאָרֶץ וְחִזַּקְתָּ וְהָיִיתָ לְאִישׁ:
(ג) וְשָׁמַרְתָּ אֶת־מִשְׁמֶרְתּוֹ יִקְוֶה אֱלֹהֶיךָ לָלֶכֶת בְּדַרְכֵּי לְשֹׁמֵר חֻקֶּיךָ מִצְוֹתֶיךָ וּמִשְׁפָּטֶיךָ וְעֲדוֹתֶיךָ כִּכְתוּב בְּתוֹרַת מֹשֶׁה לְמַעַן תִּשְׁכִּיל אֶת כָּל־אֲשֶׁר תַּעֲשֶׂה וְאֶת כָּל־אֲשֶׁר תִּפְנֶה שָׁם:
(ד) לְמַעַן יָקִים יְקֹוֹק אֶת־דְּבָרוֹ אֲשֶׁר דִּבֶּר עָלַי לֵאמֹר אִם־יִשְׁמְרוּ בְנֶיךָ אֶת־דִּרְכָּם לָלֶכֶת לִפְנֵי בְּאֵמַת בְּכָל־לִבָּבָם וּבְכָל־נַפְשָׁם לֵאמֹר לֹא־יִכָּרֵת לְךָ אִישׁ מֵעַל כִּסֵּא יִשְׂרָאֵל:

רד"ק מלכים א פרק ב פסוק ב

(ב) והיית לאיש - זריז ומושל בנפשך וכובש את יצרך

אלשיך על מלכים א פרק ב פסוק ג

ושמרת את משמרת ה'. שהיא משמרת למשמרת התורה שהיא תורה שבעל פה, שהיא סייגים וגזירות ודקדוקים כדי ללכת בדרכיו כו', ככתוב בתורת משה היא תורה שבכתב שישמור שבעל פה כדי ללכת בכל מקום, חלוקות של מה שבכתב, שהוא למען תשכיל ותצליח את כל אשר

תעשה, אך לא שתהיה פנייתך על ההצלחה כי אם ואת כל אשר תפנה יהיה שם, שכל פניותך יהיו בתורת ה',

מצודת דוד מלכים א פרק ב פסוק ג
(ג) משמרת ה' - הדברים אשר צוה ה' לשמרם ואל בינתך אל תשען:

מלכים א פרק ב
(יב) וּשְׁלֹמֹה יָשָׁב עַל־כִּסֵּא דָוִד אָבִיו וַתֵּכֶן מַלְכָּתוֹ מֵאָדָּה:

שו"ת הרשב"א חלק א סימן תיח ד"ה החלק הרביעי
בשלמה (מלכים א' ב') ותכון מלכותו מאד מלמד שמלך בעליונים ובתחתונים. רוצה לומר שהגיע אל האמת בדעות והאמונות האלהיות ובזה זכה אל הממשלה באויביו.

מלכים א פרק ג
(א) וַיִּתְּחַתֵּן שְׁלֹמֹה אֶת־פָּרְעָה מֶלֶךְ מִצְרָיִם וַיִּקַּח אֶת־בֶּת־פָּרְעָה וַיְבִיאֶהָ אֶל־עִיר דָּוִד עַד כָּלֹתוֹ לְבָנוֹת אֶת־בֵּיתוֹ וְאֶת־בֵּית יִקְוֶה וְאֶת־חוֹמַת יְרוּשָׁלַם סָבִיב:

אלשיך
כי דע איפוא (ג) כי ויאהב שלמה את ה' כלומר שגיירה, ומה גם לחכמי האמת שאמרו כי לשם שמים נתכוון לקרב החיצוניות אל הקדושה, אלא שסוף סוף בהרבותו נשים הטו את לבבו ולא מיחה בבנותו במות לע"א, והעלה עליו הכתוב כאילו בנאן הוא, וזהו אז בנה שלמה במה לכמוש כו', והראיה כי אהב את ה' כי הנה אפילו בעוד שהיה היתר במות והיה הוא מזבח ומקטיר בהן חזר בו למען עשות כבוד אביו שלא היה מזבח רק בבמה גדולה בנוב וגבעון:

(ב) וְרַק הָעָם מִזְבְּחִים בְּבָמֹת כִּי לֹא־נִבְנָה בֵּית לַשֵּׁם יִקְוֶה עַד הַיָּמִים הָהֵם: פ
(ג) וַיֹּאֲהֵב שְׁלֹמֹה אֶת־יִקְוֶה לְלֶכֶת בַּחֲקוֹת דָּוִד אָבִיו וְרַק בְּבָמֹת הוּא מִזְבֵּחַ וּמִקְטִיר:

רש"י מלכים א פרק ג פסוק ג
(ג) ויאהב שלמה ללכת בחקות דוד אביו - ארבע שנים עד שלא התחיל לבנות הבית אבל משהתחיל לבנות ויתחתן שלמה את פרעה נמצאת אומר כי על אפי ועל חמתי היתה לי העיר הזאת למן היום אשר בנו אותה ועד היום הזה (ירמיה לב לא) כך שנינו בסדר עולם למדנו שאין הפרשיות כתובות כסדר:
בבמות הוא מזבח - בגנותו דבר הכתוב ששהה את בנין הבית ארבע שנים:

רד"ק מלכים א פרק ג פסוק ג
זכר בת פרעה לגנאי עם האחרות לפי שהסירו את לבבו כלם ואז בהרבות הנשים לא היה שומר להשיבם לדת ישראל אלא היה לוקחן בגיותן לתאות לבו ומניחן לעשות כמשפטי הגוים וע"כ נענש עליהם:

(ד) וַיִּלְךְ הַמֶּלֶךְ גִּבְעֹנָה לְזִבְחַ שֵׁם כִּי הָיָה הַבָּמָה הַגְּדוֹלָה אֶלֶף עֲלוֹת יַעֲלֶה שְׁלֹמֹה עַל הַמִּזְבֵּחַ הַהוּא:

(ה) בְּגִבְעוֹן נִרְאָה יִקְוֶה אֶל־שְׁלֹמֹה בַּחֲלוֹם הַלֵּילָה וַיֹּאמֶר אֱלֹהִים שְׁאֵל מָה אֶתְּוָלָךְ:

אלשיך מלכים א פרק ג ד"ה (א) ויתחתן

(א) ויתחתן שלמה כו'. הנה רז"ל דרשו סמיכות זה אל הקודם, כי בהיות שמעי חי לא לקח שלמה את בת פרעה כי התלמיד בוש מרבו. עוד יתכן כי אחר שהממלכה נכונה התחיל השטן לגרות בשלמה להתחיל בדבר הגורם הפכו, כי מזה נמשך עד גדר שנאמר (פרק יא ז) אז יבנה שלמה במה לכמוש כו' (שם יא) ויאמר ה' לשלמה יען אשר היתה זאת עמך קרוע אקרע את הממלכה אך בימך לא אעשנה למען דוד כו', והיה מקום לומר כי גם מאת העם התחיל קעקוע המלכות שהיו מזבחים בבמות גם שהיה לה':
לזה אמר (ב) רק העם מזבחים אין עליהם אשמת דבר, כי הלא עדיין לא נבנה בית לשם ה' והיה זמן היתר הבמות, ומה שאמרתי ויתחתן שלמה אל יעלה בדעתך שסר מלאהוב את ה'
ובגיוותה לקחה:

מלכים א פרק ג

(יב) הנה עשיתי כדברך הנהו נתתי לך לב חכם ונבון אשר כמורך לא־היה לפניך ואחרך לא־יקום כמורך:

(יג) וגם אשר לא־שאלת נתתי לך גם־עָשׂר גם־כְּבֹד אֲשֶׁר לא־היה כְּמוֹךָ אִישׁ בְּמַלְכִּים כָּל־יָמֶיךָ:
(יד) ואם תלך בדרך לְשֹׁמֵר חֻקֵּי וּמִצְוֹתַי כְּאֲשֶׁר הָלַךְ דָּוִיד אָבִיךָ וְהֶאֱרַכְתִּי אֶת־יָמֶיךָ

תלמוד ירושלמי (וילנא) מסכת סנהדרין פרק ב הלכה ו

המלך שלמה אהב נשים נכריות ר"ש בן יוחי אמר אהב ממש לזנות חנניה בן אחי ר' יהושע אומר על שם [דברים ז ג] לא תתחתן במ ר' יוסי אומר למושכן לדברי תורה ולקרבת תחת כנפי השכינה

תלמוד בבלי מסכת שבת דף נו עמוד ב

אמר רב יהודה אמר שמואל: בשעה שנשא שלמה את בת פרעה הכניסה לו אלף מיני זמר, ואמרה לו: כך עושין לעבודה זרה פלונית, וכך עושים לעבודה זרה פלונית, ולא מיחה בה. אמר רב יהודה אמר שמואל: בשעה שנשא שלמה את בת פרעה ירד גבריאלי ונעץ קנה בים, ועלה בו שירטון, ועליו נבנה כרך גדול [של רומי].

חידושי אגדות למהר"ל סנהדרין דף כא עמוד ב

בשעה שנשא שלמה וכו'. פירוש כאשר מלך שלמה, אז היו ישראל בגדולתם היותר גדולה, עד כי מלך שלמה על עליונים ותחתונים ונתקיים לישראל כל ההבטחה שהבטיח הש"י את ישראל, וזהו בתחלת מלכותו על ישראל. וכאשר נשא שלמה בת פרעה והתחבר לאומות, ובזה נתן כח לאומות העולם, כאשר ראש מלכות ישראל נתן כח לאומות העולם, בזה הושפל מלכות ישראל בכללה ונתעלה כח האומות. ולפיכך אמר בשעה שנשא שלמה בת פרעה בא גבריאלי הממונה על מדת הדין, ונעץ קנה בים והעלה שרטון ועליו נבנה כרך גדול שברומי. ור"ל כי הגדיל כח רומי, עד שהדבר שלא היה ראוי להם קודם, נתן להם עתה. כי הים אינו ראוי לישוב ועתה נעשה מיושב, ובודאי דבר זה הוא כח הגדול של רומי, ולכך אמר שנבנה עליו כרך גדול של רומי. ודבר זה היה מתחייב ממה שנשא בת פרעה, כי כל שני דברים שהם הפכים, כמו שהם ישראל ואדום שהם הפכים זה לזה, כאשר האחד מתחבר אל השני כמו שעשה שלמה שנשא בת פרעה, ובזה היה שלמה מראה שהוא נתלה בהפכו, כי כאשר היה מבקש בת פרעה היה נתלה בו, צריך לו בדבר גדול כמו זה ליקח זיוג ממנו, ובזה משפיל עצמו ומגדיל דבר שהוא הפכו עד שמלכותו נמסר בידו לגמרי. כי האשה היא עצם מעצמו של אדום,

וכאשר נשא שלמה אשה משם והוא היה ראש מלכות ישראל, (וזה) היה מגדיל בזה מלכות אדום, אף על גב כי פרעה לאו מאדום היה, מ"מ האומות הם ענין אחד

ליקוטי מוהר"ן תורה לה

לכן צריך כל א' לשמור את שכלו משכליות חיצוניות, המכונה בשם בת פרעה. כי עיקר החכמה לקנות שלימות, אינם רק חכמות אלקות. ושאר החכמות הם רק חכמות בטילות, ואינם חכמות כלל... פרעה, לשון ביטול, כמ"ש (שמות ה') אל תפריעו את העם: וחכמות חיצוניות, הם בחי' קנה... ועש"ז נקרא הנחש והיצה"ר כך גדול). שהוא כרוך תמיד אחר גדולי הדור ביותר משאר אנשים, שהוא בונה בניינו על זה השכל החיצוני:

בראשית פ"ט, כז

יִפְתָּ אֱלֹהִים לְיַפֹּת וְיִשְׁכֹּן בְּאֶהְלֵי־שָׁם וְיִהְיֶה כְנָעַן עֶבֶד לְמוֹ:

רש"י הירש (בראשית פ"ט, כז)

האומות שיצרו את המהומות הגדולות ביותר בתולדות העולם, הן אלה שנשלטו על ידי חם; שבכח תאוות החושים שלו רותם את השכל ואת הרגש למרכבתו, ומרשה לרוחניות להיות ככלי לגשמיות בלבד. אלה הן אומות שכובשות והורסות וששות על מה ששללו. אומות עולות ונופלות, וכל עצמן אלימות גסה, חושניות ובהמיות. אך יש אומות אחרות המקדישות את כחותיהן ליופי – אומות שתרבותן מתבטאת בפיתוח האמנויות והיופי. הן מכירות בכך שישנם רעיונות גבוהים שאליהם צריך האדם להתרומם. הן המלמדות את האדם להעריך את היופי, ולפרוס בגד מהודר על גסות תאוות החושים. מודרכות על ידי החן והיופי, עוסקות הן בעבודת הרוח, כגון: שירה, מוסיקה, והאמנויות היפות. אומה התומכת בערכים אלה, הלוקחים את הלב ופונים אל הרגשות, היא ממידתו של יפת. אולם חינוך האנושות על ידי חוש היופי איננו התכלית העליונה. אין קיום לתרבות, אם קנה המידה היחיד למדידת מעשי האדם, אינו אלא תחושת סיפוק של חוש היופי שבו. צריכה להיות שאיפה מחוץ לאדם, שאיפה הזורחת הלאה מעבר לאורו העצמי. רק הכרת הטוב והאמיתי כשלעצמם, תוכל להביא את האדם למרום ייעודו. אומה התומכת בערכים רוחניים ובזה תורמת להכרת האמת, היא ממידותיו של שם, ומקדמת את טובת האנושות. אם נתבונן עתה במציאות ההסטורית, נוכל לומר שפריחתו המלאה של יפת הייתה יוון העתיקה; ופריחתו המלאה של שם הוא עבר, העברים, עם ישראל, הקורא בשם ה' בין אומות העולם. עד היום הזה, צאצאי יפת ושם בלבד, היוונים והיהודים, הם הם המחנכים והמורים של האנושות. כל אוצרות הרוח של האנושות מקורם בשם ויפת. ואפילו כיום, כל התקדמות תרבותית או חינוכית חדשה היא המשך לתרומתם. גם תרומתם הרוחנית של הרומאים באה מידי היוונים. יפת הביא יופי מעודו; שם האיר את הרוח ועידן את טוהר המידות. תרבות יוון ותורת ישראל היו כחות פעילים ורבי עוצמה במלאכת חינוך המין האנושי. לעומתם, היה כל שאר העולם כחומר גולמי לא פעיל